

การใช้หลักนิติรัฐสำหรับชุมชน

USING THE LEGAL STATE FOR THE COMMUNITIES

สิริณัฐ อัคร์เจริญ, พระสุธารักษ์ ปิยามาศ, สมเกียรติ นิลประพัฒน์,
ธีรพงษ์ แหวนเพชร และ กิตติคุณ ประสงค์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
Sirinat Akkeecharoen, PhraSutharak Piyamas, Somkait Nilprapat,

Theerapong Kwanphat and Kittikun Prasangsit

Mahamakut Buddhist University, Mahavajiralongkornrajavidyalaya Campus

Corresponding Author E-mail: artichoochai2528@gmail.com

(วันที่รับบทความ : เมษายน 13, 2566 ; วันที่แก้ไขบทความ : พฤษภาคม 26, 2566 ; วันที่ตอบรับบทความ : พฤษภาคม 28, 2566)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายของนิติรัฐ ระบบของนิติรัฐ การใช้หลักนิติรัฐสำหรับชุมชน ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของราษฎร เพื่อนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ คำว่า “นิติรัฐ” เป็นรัฐแห่งความมีเหตุผล อันเป็นรูปแบบการปกครองตามเจตจำนงโดยรวม และมีวัตถุประสงค์เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับสังคม ซึ่งระบบนิติรัฐ (System of Legal State) คือ ระบบที่ฝ่ายปกครองอยู่ภายใต้กฎหมายเช่นเดียวกับพลเมืองซึ่งเป็นเอกชน และอยู่ภายใต้การควบคุมในทางกฎหมายของศาล ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองกระทำการใด ๆ ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย พลเมืองหากได้รับความเสียหายจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐสามารถเรียกร้องตามสิทธิหรือได้รับการเยียวยาในทางกฎหมาย เพราะสถาบันยุติธรรมคือศาลมีอำนาจควบคุมการกระทำของฝ่ายปกครอง และบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญได้ให้การรับรองเรื่องสิทธิและเสรีภาพของราษฎรไว้ตามกฎหมาย เช่น สิทธิเสรีภาพในร่างกาย สิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน สิทธิเสรีภาพในการทำสัญญา และสิทธิเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ซึ่งสิทธิเหล่านี้ได้กำหนดไว้ในบทบัญญัติของรัฐหรือเรียกกันว่ารัฐธรรมนูญของทุกประเทศ เป็นต้น

คำสำคัญ : หลักนิติรัฐ, ชุมชน

Abstract

This academic article is aimed to study about the meaning of the legal state, its system, and the application of the legal state for the community which is to understand about civils' liberty and rights and is utilized as beneficial knowledge. The term 'Local State' refers to the state of showing reasons which is a pattern of governance of intent as a whole and is aimed for the best of the community. While the system of legal state refers to the system in which the governance is under the law as well as the citizens as a private section. It is also under the court law. When administrative officials act illegally, a citizen owns a right to claim his right or any lawful remedy if it causes destruction according to the rightfulness of the institute of Justice namely, the court to control the administrative section. Rights and freedom of the civils are also protected by the court according to the law such as the rights and freedom in their bodies, in their properties, in making contracts and in their career. All of those rights were designated in the state acts which is called 'Constitution' of every country.

Keywords : The Legal State, Communities

บทนำ

หลักนิติรัฐเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของรัฐเสรีประชาธิปไตย แนวคิดว่าด้วยนิติรัฐถือกำเนิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 17 จากความเบื่อหน่ายการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไร้กฎหมาย และเพื่อจำกัดอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองให้อยู่ในขอบเขตของกฎหมาย หลักนิติรัฐจึงมีแนวคิดมาจากเรื่องการจำกัดตนเอง ซึ่งตามแนวคิดนี้รัฐจะจำกัดตนเองในทางกฎหมายได้ก็แต่ด้วยความยินยอมของรัฐเอง กล่าวคือ การจำกัดนี้เป็นไปเพราะมีกฎหมายหรือ

กฎเกณฑ์ทางรัฐธรรมนูญที่กำหนดรูปแบบและเงื่อนไขของการใช้อำนาจในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนรัฐจะไม่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดอันใด นอกเหนือไปจากข้อจำกัดกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายที่รัฐได้สร้างขึ้นและกฎเกณฑ์ทางกฎหมาย เช่นว่านี้ จำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของรัฐเอง เพราะหากรัฐไม่เคารพกฎหมาย สภาพอนาธิปไตยก็จะเกิดขึ้นและจะทำลายกฎหมายของรัฐนั่นเอง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเคารพกฎหมายที่รัฐตราขึ้นเป็นการจำกัดอำนาจของรัฐเอง แต่เป็นการจำกัดอำนาจรัฐที่จำเป็นเพื่อความอยู่รอดของรัฐ โดยสรุป อำนาจอธิปไตยของรัฐนั้นถูกจำกัดโดยข้อจำกัดตามกฎหมายที่รัฐตราขึ้น ดังนั้น รัฐต้องเคารพสิทธิหน้าที่ที่กฎหมายกำหนดให้เอกชนและเมื่อใดก็ตามที่รัฐจะทำการกระทบกระเทือนต่อสิทธิหน้าที่ของประชาชน รัฐต้องอาศัยกฎหมายให้กระทำการได้ นักคิดที่สำคัญหลายคน เช่น ชาวเยอรมัน Robert Von Mohl, Carl Welcker และ Johann Christoph Frissherr Von Aretin (1997 : 188 อ้างใน บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552 : 24) กล่าวว่า “นิติรัฐ” หมายถึง รัฐแห่งความมีเหตุผลอันเป็นรูปแบบการปกครองตามเจตจำนงโดยรวมนที่มีเหตุผล และมีวัตถุประสงค์เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับสังคมเป็นการทั่วไปจากการให้ความหมายดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า นิติรัฐก็คือ รัฐที่ปกครองตามหลักแห่งเหตุผล เพื่อให้การอาศัยอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปด้วยความสงบสุข กาเร่ ดอมัลแบร์ นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส ได้กล่าวว่า หลักนิติรัฐเป็นหลักที่ว่าด้วยการที่รัฐต้องยอมตนอยู่ใต้ระบอบกฎหมายในความสัมพันธ์กับปัจเจกชน และเพื่อคุ้มครองสถานะของปัจเจกชน โดยรัฐยอมตนอยู่ใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำของรัฐอยู่สองประการ คือ กฎเกณฑ์ที่รับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และกฎเกณฑ์ที่กำหนดวิธีการ หรือมาตรการซึ่งรัฐสามารถใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ทั้งสองเกณฑ์รวมเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นการจำกัดอำนาจรัฐ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (2553 : 327) ได้กล่าวอีกว่า หลักนิติรัฐ (Legal State) เป็นแนวความคิดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน โดยแก่นแท้อันเป็นสาระสำคัญของนิติรัฐ คือ การปกครองโดยกฎหมายที่จะไม่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองใช้อำนาจตามอำเภอใจ อันมีผลเป็นการลดละสิทธิเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน เมื่อพิจารณาถึงพัฒนาการของหลัก นิติรัฐแล้วจะพบว่า หัวใจของหลักนิติรัฐมีขึ้นเพื่อจำกัดอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองให้อยู่ภายในขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า หลักนิติรัฐมีองค์ประกอบสองส่วน คือ องค์ประกอบในทางรูปแบบและองค์ประกอบในทางเนื้อหา อีกทั้งรัฐจำเป็นต้องมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของราษฎรโดยกำหนดให้บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพมีค่าบังคับในระดับรัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญล่าสุด ปี 2560 รัฐธรรมนูญของรัฐเสรี ประชาธิปไตยนั้นจึงได้มีการบัญญัติรับรองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 25 ได้บัญญัติหลักการที่เป็นขอบเขตของการใช้สิทธิเสรีภาพ และการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลในกรณีที่ใช้สิทธิหรือเสรีภาพเช่นนั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบ เรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น จึงเป็นกรณีปัญหาว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนั้นมิได้มีการบัญญัติถึงหลักการจำกัดสิทธิของบุคคลหรือคณะบุคคลใดในกรณีที่บุคคลหรือคณะบุคคลใดใช้สิทธิของตนกระทำการเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญจึงมีปัญหาในเรื่องของการบังคับใช้มาตรการลงโทษในการเข้าไปจำกัดสิทธิของบุคคลหรือคณะบุคคลอย่างชัดเจน (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2560 : 31)

หลักนิติรัฐ

คำว่า “นิติรัฐ” เป็นคำที่แปลมาจากภาษาเยอรมันว่า “Rechtsstaat” คำว่า “Rechtsstaat” ประกอบขึ้นจากคำสองคำ คือ คำว่า Recht ที่แปลว่า กฎหมาย (ในภาษาเยอรมันคำ ๆ นี้สามารถแปลว่า “สิทธิ” ได้ด้วย) และคำว่า Staat ที่แปลว่า รัฐ แต่คำสองคำนี้เมื่อมารวมกันแล้วได้กลายเป็นคำศัพท์ทางนิติศาสตร์ในระบบกฎหมายอังกฤษ แปลคำว่า Rechtsstaat ว่า Rule of law หรือ State-under-law ในทางวิชาการ ไม่ว่าจะแปลคำว่า Rechtsstaat ว่าอย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญย่อมอยู่ที่ความหมายอันเป็นแก่นแท้ของหลักการนี้ กล่าวคือ การปกครองใน Rechtsstaat หรือนิติรัฐนั้น กฎหมายจะต้องไม่เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองใช้อำนาจตามอำเภอใจ ภายใต้กฎหมายบุคคลทุกคนต้องเสมอภาคกัน และบุคคลจะต้องสามารถทราบก่อนล่วงหน้าว่ากฎหมายมุ่งประสงค์จะบังคับให้ตนทำอะไรหรือไม่ให้ตนทำอะไร ผลร้ายอันเกิดจากการฝ่าฝืนกฎหมายคืออะไร ทั้งนี้เพื่อที่จะบุคคลได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับกฎหมายจึงเห็นได้ว่าแนวความคิดพื้นฐานของนิติรัฐก็คือ การจำกัดอำนาจของรัฐโดยกฎหมาย การทำให้รัฐต้องผูกพันอยู่กับหลักการพื้นฐานและคุณค่าทางกฎหมายโดยไม่อาจบิดพลิ้วได้ ด้วยเหตุนี้หลักนิติรัฐจึงไม่มีความหมายแค่เพียงการบังคับให้รัฐต้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลเท่านั้น แต่ยังเรียกร้องให้รัฐต้องดำเนินการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นอย่างแท้จริงในสังคมด้วย วัตถุประสงค์ดังกล่าวจะบรรลุได้ก็แต่โดยการสร้าง

ระบบการปกครองคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่มีประสิทธิภาพและการยอมรับให้เมืองค์รตุลาการขึ้นมาโดยเฉพาะ (ศาลรัฐธรรมนูญ) ให้องค์กรดังกล่าวพิทักษ์ปกป้องคุณค่าในรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญของเยอรมนีหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่เรียกว่า “กฎหมายพื้นฐาน”(Grundgesetz) ได้เดินตามแนวทางนี้ และได้บัญญัติให้หลักนิติรัฐเป็นหลักการพื้นฐานของรัฐธรรมนูญ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2553 อ้างใน บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2556 : 15)

องค์ความรู้เบื้องต้นแนวคิดเกี่ยวกับหลักนิติรัฐ

บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ (2549, อ้างใน เอกบุญ วงศ์สวัสดิ์กุล, 2553 : 250) แนวความคิดว่าด้วย “นิติรัฐ” (Rechtsstaat) หรือรัฐที่ดำเนินไปภายใต้กฎหมายวางอยู่บนพื้นฐานของการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองและการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอันเป็นหัวใจของการพัฒนาการของรัฐในยุคสมัยใหม่ และถือเป็นผลผลิตทาง การเมืองการปกครองภายใต้หลักกฎหมายหลักนิติรัฐ จึงถือเป็นผลพวงของความปรารถนาพื้นฐานของมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลและสมาชิกในประชาคมมนุษย์ที่ไขว่คว้าหาความยุติธรรมและความแน่นอนของกฎหมาย โดยหลักการพื้นฐานที่เป็นหัวใจสำคัญที่เป็นรากฐานของหลักนิติรัฐ 3 ประการ คือ

ประการที่ 1 รัฐที่เป็นนิติรัฐนั้น กฎหมายเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงอยู่ของรัฐ กฎหมายเป็นหลักพื้นฐาน และเป็นแบบแผนชีวิตสาธารณะของรัฐ

ประการที่ 2 ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ขาดเสียมิได้ของการเป็นนิติรัฐ คือ การที่รัฐนั้น ๆ จะต้องมีการแบ่งแยก องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ทำหน้าที่ในด้านต่าง ๆ มีอิสระแยกจากกัน และมีให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้จนสามารถดำเนินการอย่างใดก็ได้ นอกจากนั้นอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ของรัฐ นั้นจะต้องมีอยู่อย่างจำกัดตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย

ประการที่ 3 ที่เป็นหลักการพื้นฐานของนิติรัฐ ก็คือ ในรัฐที่เรียกตัวเองว่าเป็นรัฐที่ปกครองโดยกฎหมายนั้น จะต้องมีการแบ่งการตุลาการที่มีความเป็นอิสระคอยทำหน้าที่ควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจและการล่วงละเมิดสิทธิ เสรีภาพของประชาชนโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

องค์ประกอบ และสาระสำคัญของหลักนิติรัฐ

ในระบบกฎหมายเยอรมันเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า หลักนิติรัฐประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ สองส่วน องค์ประกอบที่สำคัญทั้งสองส่วนนั้นได้ประกอบไปด้วยหลักการย่อย ๆ ที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ องค์ประกอบในทางรูปแบบของหลักนิติรัฐจะเป็นกรณีของรัฐผูกพันตนเองไว้กับกฎหมายที่องค์กรของรัฐตราขึ้นตาม กระบวนการที่รัฐธรรมนูญกำหนดขึ้นหรือที่รัฐธรรมนูญมอบอำนาจไว้ เพื่อจำกัดการใช้อำนาจของรัฐและมุ่งประกัน ความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะของบุคคล ประกอบไปด้วยหลักการย่อย ๆ หลายประการที่สำคัญ ได้แก่ หลักการ แบ่งแยกอำนาจ หลักความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำของรัฐ หลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณา คดี ตลอดจนหลักการประกันสิทธิของปัจเจกบุคคลในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและองค์ประกอบในทางเนื้อหา ซึ่งรัฐ ที่เป็นนิติรัฐนอกจากจะเป็นรัฐที่ยอมตนอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายในความสัมพันธ์กับปัจเจกชนและมุ่งคุ้มครองสิทธิและ เสรีภาพของปัจเจกชนโดยรัฐยอมตนอยู่ใต้กฎหมายที่กำหนดแล้ว ในรัฐที่เป็นนิติรัฐการกระทำของรัฐในการใช้อำนาจ ของรัฐต่อปัจเจกชนจะต้องอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายที่รัฐกำหนดขึ้นด้วย โดยหลักการพื้นฐานที่สำคัญอันเป็น องค์ประกอบของ นิติรัฐในทางเนื้อหา ประกอบด้วย หลักความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักความได้ สดส่วน และหลักความเป็นอิสระของตุลาการ ซึ่งหลักนิติรัฐสอดคล้องอย่างแนบแน่นกับแนวความคิดว่าด้วยการ คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนนับเป็นรากฐานสำคัญของนิติรัฐ โดยถือว่าสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์เป็นหลักการสูงสุดของรัฐ การกระทำทั้งหลายของรัฐจึงต้องสอดคล้องกับคุณค่าอันสูงสุด สิทธิเสรีภาพของมนุษย์ จึงเป็นรากฐานสำคัญของรัฐเสรีประชาธิปไตยที่ถือหลักนิติรัฐ และการให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในรัฐธรรมนูญ (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2549, อ้างใน เอกบุญ วงศ์สวัสดิ์กุล, 2553 : 250)

หลักนิติรัฐ คือ หลักการที่รัฐปกครองโดยถือกฎหมายเป็นใหญ่ หรือรัฐที่ปกครอง โดยกฎหมายไม่ใช่มนุษย์ หรือรัฐที่อยู่ภายใต้ระบบกฎหมายและผูกพันการกระทำกับกฎหมาย ของกฎหมาย ซึ่งส่วนหนึ่งได้บัญญัติรายละเอียด เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน รวมทั้งบทบาท เงื่อนไข วิธีการ และข้อจำกัดในการดำเนินการตามหน้าที่ของ ภาครัฐ โดยหลักนิติรัฐมีจุดเริ่มต้น จากประเทศเยอรมนีในช่วงภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งประเทศเยอรมนีเคยอยู่

ภายใต้ การปกครองแบบเผด็จการของระบบนาซีมาก่อน ดังนั้น แนวความคิดของหลักนิติรัฐจึงเน้นให้ความสำคัญในการจำกัดอำนาจของฝ่ายปกครอง โดยในระบบกฎหมายของเยอรมัน หลักนิติรัฐ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ

- 1) องค์ประกอบในทางรูปแบบ คือ การที่รัฐผูกพันตนเองกับกฎหมายที่องค์กรของรัฐตราขึ้น
- 2) องค์ประกอบในทางเนื้อหา คือ การประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนโดยภาครัฐ ต้องกระทำการอย่างยุติธรรมและถูกต้อง (ภาณุ จันทร์เจียวใช้, 2560 : 4)

หลักการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพของประชาชน

หลักนิติรัฐมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพเป็นอย่างยิ่ง ในรัฐที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่ จะยอมรับหลักความเป็นอิสระของประชาชนในการที่จะพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง และเพื่อให้ประชาชนมีอิสระในการพัฒนาบุคลิกภาพของแต่ละคน รัฐจึงต้องให้ความเคารพต่อขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของประชาชนแต่ละคน การแทรกแซงในสิทธิและเสรีภาพของประชาชน รัฐจะกระทำได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบจากตัวแทนของประชาชนตามหลักความชอบธรรมในทางประชาธิปไตยแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถกระทำได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลให้มีผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง จึงได้มีการนำหลักการแบ่งแยกอำนาจมาใช้เพื่อความมุ่งหมายจะให้อำนาจแต่ละอำนาจควบคุมตรวจสอบซึ่งกันและกัน และเพื่อให้สิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้รับการรับรองคุ้มครอง นอกจากหลักการแบ่งแยกอำนาจแล้ว ยังมีหลักการอื่น ๆ อีกหลายหลักการที่เป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนมิให้ถูกละเมิดจากอำนาจของรัฐ เช่น การตรากฎหมายจำกัดสิทธิและเสรีภาพต้องมีผลบังคับเป็นการทั่วไป และไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่ง หรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง การกำหนดให้ระบอบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญให้อำนาจในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ในกฎหมาย หลักการจำกัดสิทธิและเสรีภาพจะกระทบกระเทือนต่อสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพมิได้ และหลักประกันที่สำคัญ คือ หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพโดยองค์กรตุลาการ ซึ่งถือว่าเป็นสาระสำคัญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชน เพราะการคุ้มครองหรือหลักประกันทั้งหลายจะไม่มี ความหมาย หากไม่ให้สิทธิโต้แย้งการกระทำของรัฐแก่ประชาชน และมีให้องค์กรศาลซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นกลางในการเข้ามาควบคุมตรวจสอบการกระทำของรัฐที่ถูกละเมิดต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคล

จากที่กล่าวมา หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญของหลักนิติรัฐ ทั้งนี้ เพราะศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นหลักการสูงสุดของรัฐธรรมนูญ ดังนั้น การกระทำของรัฐทั้งหลายจึงต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับคุณค่าอันสูงสุดของรัฐธรรมนูญ เพราะมนุษย์เป็นเป้าหมายในการดำเนินการของรัฐ มิใช่เป็นเพียงเครื่องมือในการดำเนินการของรัฐการดำรงอยู่ของรัฐย่อมดำรงอยู่เพื่อมนุษย์ มิใช่มนุษย์ดำรงอยู่เพื่อรัฐ ด้วยเหตุนี้เอง สิทธิและเสรีภาพจึงเป็นรากฐานที่สำคัญของรัฐที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ยึดถือในระบอบนิติรัฐ ได้แก่ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552 : 58)

1. หลักการประกันสิทธิและเสรีภาพของบุคคล

สิทธิและเสรีภาพซึ่งรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญนั้น เป็นสิทธิและเสรีภาพที่เรียกว่าสิทธิขั้นพื้นฐาน คือ เป็นสิทธิติดตัวมนุษย์ซึ่งไม่มีใครพรากไปจากตัวมนุษย์ได้ รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่อาจที่จะยกเลิกเพิกถอนสิทธิประการนี้ได้และไม่สามารถที่จะจำกัด หรือรุกรานสิทธิและเสรีภาพนี้ได้ตามอำเภอใจ เว้นแต่กฎหมายตามคำแนะนำและยินยอมของรัฐสภาจะอนุญาตให้ทำได้เท่านั้นในลักษณะนี้ การมีสิทธิและเสรีภาพของราษฎรจึงเป็นหลักการมีอำนาจของเจ้าหน้าที่ที่จะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของราษฎร จึงเป็นข้อยกเว้น กล่าวคือ สำหรับราษฎร ถ้าไม่มีกฎหมายห้าม ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะกระทำการ หรืองดเว้นกระทำการต่าง ๆ ได้ แต่สำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมีอำนาจไปจำกัดหรือรุกรานสิทธิ และเสรีภาพของราษฎรได้ก็ต่อเมื่อมีกฎหมายให้อำนาจไว้อย่างชัดแจ้ง มีดังนี้

1.1 ประเภทของสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญของรัฐที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยบัญญัติรับรองให้แก่ประชาชน อาจจำแนกออกเป็นหลายประเภท ซึ่งขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาจำแนกประเภทของสิทธิและเสรีภาพ โดยหลักเกณฑ์ในการจำแนกประเภทสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญประเภทหนึ่ง คือ การจำแนกประเภทของสิทธิและเสรีภาพโดยการพิจารณาจากผู้ทรงสิทธิ หลักเกณฑ์นี้จะแบ่งแยกประเภทของสิทธิและเสรีภาพ โดยพิจารณาว่าสิทธิใดควรจะให้กับบุคคลทุกคน และสิทธิใดควรจะจำกัดให้เฉพาะพลเมืองของชาตินั้นเท่านั้น การจำแนกสิทธิและเสรีภาพประเภทนี้นำไปสู่การกำหนดขอบเขตในการคุ้มครองของสิทธิแต่ละประเภทนั่นเองการจำแนก

ประเภทของสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ โดยพิจารณาจากผู้ซึ่งได้รับสิทธิตามรัฐธรรมนูญหรือบุคคลซึ่งรัฐธรรมนูญมุ่งที่จะให้ความคุ้มครอง อาจจำแนกได้ 2 ประการ คือ สิทธิมนุษยชน และสิทธิพลเมือง โดยสิทธิมนุษยชน คือ สิทธิที่รัฐธรรมนูญมุ่งที่จะให้ความคุ้มครองแก่ทุก ๆ คน โดยมีได้แบ่งแยกกว่าบุคคลนั้นจะเป็นคนของชาติใด เชื้อชาติใด หรือศาสนาใดหากบุคคลนั้นเข้ามาอยู่ในขอบเขตอำนาจรัฐที่ใช้รัฐธรรมนูญของประเทศนั้น บุคคลนั้นย่อมได้รับความคุ้มครอง (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552 : 53)

1.2 หลักการประกันสิทธิและเสรีภาพ

หลักประกันสิทธิและเสรีภาพได้มีบัญญัติไว้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ได้รับการขนานนามว่า “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้จะได้ถูกยกเลิกแล้วก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญฉบับต่อมา คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ได้มีบทบัญญัติที่รับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ในมาตรา 29 เช่นกัน “มาตรา 29 การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้” และเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ถูกยกเลิก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 “มาตรา 4 ภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค บรรดาที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองตามประเพณีการปกครองประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว ย่อมได้รับการคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญนี้” มาตรา 4 ก็ได้บัญญัติให้รับรองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่ชนชาวไทยเคยได้รับการคุ้มครองอยู่แล้วย่อมได้รับการคุ้มครอง ส่งผลให้บทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ยังคงได้รับความคุ้มครอง บทบัญญัติมาตรา 29 ดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการให้หลักประกันสิทธิและเสรีภาพ เนื่องจากว่าเป็นบทบัญญัติที่มีขึ้นเพื่อจำกัดมิให้องค์กรนิติบัญญัติและองค์กรอื่นที่ได้รับมอบอำนาจจากองค์กรนิติบัญญัติตรากฎหมาย กฎ หรือข้อบังคับ อันมีผลล่วงเข้าไปในแดนแห่งสิทธิและเสรีภาพของบุคคลโดยอำเภอใจ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2553 : 185) ในปัจจุบันหลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้แก่

(1) หลักประกันว่าด้วยสิทธิตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้รับรองสิทธิและเสรีภาพที่สำคัญไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

1.1 สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การจับและการคุมขัง การค้นตัวบุคคลหรือการกระทำใดอันกระทบกระเทือนต่อสิทธิหรือเสรีภาพในชีวิตหรือร่างกายจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีเหตุตามที่กฎหมายบัญญัติ และยังห้ามการทรมาน ทารุณกรรม หรือการลงโทษด้วยวิธีการโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม (มาตรา 28)

1.2 สิทธิและเสรีภาพของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด การควบคุมหรือคุมขังผู้ต้องหาหรือจำเลยให้กระทำได้เพียงเท่าที่จำเป็น เพื่อป้องกันมิให้มีการหลบหนี ในคดีอาญา จะบังคับให้บุคคลให้การเป็นปฏิปักษ์ต่อตนเองมิได้ (มาตรา 29)

1.3 สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว เกียรติยศ ชื่อเสียง และครอบครัว รวมถึงข้อมูลส่วนบุคคลมิให้ถูกละเมิดตลอดทั้งเพื่อกำกับและควบคุมรัฐในเรื่องการเปิดเผยข้อมูลของปัจเจกบุคคลต่อสาธารณะ (มาตรา 32)

1.4 สิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมาย (มาตรา 37)

1.5 สิทธิของประชาชนคนไทยในการไม่ถูกเนรเทศ หรือ ห้ามเข้ามาในราชอาณาจักร หรือ ถูกถอนสัญชาติ ถือเป็นสิทธิเด็ดขาดไม่มีข้อยกเว้น (มาตรา 39)

1.6 สิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานของรัฐ พร้อมทั้งสิทธิในการร้องทุกข์และฟ้องหน่วยงานของรัฐให้รับผิดชอบจากการกระทำหรือละเว้นการทำการของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานของรัฐ (มาตรา 41)

1.7 สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ พัฒนาด้านศิลปะ วัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อม และเข้าชื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชน รวมถึงจัดระบบสวัสดิการของชุมชน (มาตรา 43)

1.8 สิทธิของผู้บริโภค ที่ได้รับความคุ้มครองมิให้ต้องถูกละเมิด และยังให้ประชาชนมีสิทธิรวมตัวกันจัดตั้งองค์กรผู้บริโภคขึ้นเพื่อคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิของตนเอง โดยองค์กรผู้บริโภคดีังกล่าว (มาตรา 46)

1.9 สิทธิได้รับการสาธารณสุขโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายสำหรับบุคคลยากไร้ รวมทั้งได้รับสิทธิในการป้องกันและจัดโรคติดต่ออันตรายจากรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย (มาตรา 47) นอกจากบทบัญญัติในมาตรานี้แล้ว บทบัญญัติเกี่ยวกับการคุ้มครอง และการอนุเคราะห์บุคคลในเรื่องสุขภาพอนามัย ยังมีบัญญัติไว้ในมาตราอื่นอีก คือ มาตรา 48 มาตรา 55 มาตรา 71 มาตรา 258 ข. (4)

1.10 สิทธิของมารดาในช่วงระหว่างก่อนและหลังการคลอดบุตรย่อมได้รับความคุ้มครองและช่วยเหลือ (มาตรา 48 วรรคแรก)

1.11 สิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ สำหรับผู้สูงอายุที่มีอายุเกินหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้ (มาตรา 48 วรรคสอง)

(2) หลักประกันว่าด้วย “เสรีภาพ” ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2560

2.1 เสรีภาพในการนับถือศาสนา และการปฏิบัติหรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของแต่ละคน (มาตรา 31)

2.2 เสรีภาพในเคหสถาน หรือที่อยู่อาศัย โดยการค้นเคหสถานหรือที่รโหฐานต้องมีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา 33)

2.3 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

2.3.1 การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้บัญญัติข้อจำกัดการใช้เสรีภาพของบุคคลบางประการ คือ กฎหมายเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของรัฐ การคุ้มครองสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น การรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชน นอกจากนี้ ยังคุ้มครองเสรีภาพในวิชาการต้องเคารพและไม่ปิดกั้นความเห็นต่างของบุคคลอื่น (มาตรา 34)

2.3.2 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของบุคคลซึ่งประกอบวิชาชีพสื่อมวลชน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้เพิ่มความเพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าเสรีภาพในการทำหน้าที่สื่อกลางของอาชีพสื่อมวลชนนั้นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมโดยการเสนอข่าวสารหรือแสดงความคิดเห็นใด ๆ จึงต้องเป็นไปตามจรรยาบรรณแห่งการประกอบวิชาชีพสื่อมวลชน (มาตรา 35)

2.3.3 เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกันไม่ว่าในทางใด ๆ (มาตรา 36)

2.4 เสรีภาพในการเดินทางและการเลือกถิ่นที่อยู่ (มาตรา 38)

2.5 เสรีภาพในการประกอบอาชีพ บทบัญญัติในวรรคสองเป็นการกำหนดข้อยกเว้นในการจำกัดเสรีภาพการประกอบอาชีพ พร้อมทั้งกำหนดกรอบว่าจะทำได้ในกรณีใดบ้างจำเป็นต้องพิจารณามาตรา 26 และมาตรา 77 ของรัฐธรรมนูญประกอบด้วย ทั้งนี้ ต้องไม่มีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติหรือก้าวก่ายการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษา (มาตรา 40)

2.6 เสรีภาพในการรวมตัวกันเป็นชุมชน เช่น สมาคม สหกรณ์ สหภาพ องค์กร ชุมชน หรือหมู่คณะอื่น เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน (มาตรา 42)

2.7 เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมืองตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (มาตรา 45) (พนารัตน์ มาศนามดล, 2560 : ออนไลน์)

นิติรัฐกับประชาสังคม

โกคิน พลกุล (2548 : ออนไลน์) ได้กล่าวว่า นิติรัฐกับประชาสังคมเป็นหัวข้อที่นักกฎหมายมหาชนพยายามมองบทบาทของประชาชนทุกกลุ่มทุกองค์ในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ของตนภายใต้นิติรัฐว่าควรมีกรอบในการพิจารณาอย่างไร กล่าวคือ นิติรัฐแต่ละรัฐนั้นไม่ได้อยู่บนระบบการเมือง สังคมและกฎหมายของตนเพียงลำพัง หากยังอยู่ภายใต้กรอบของวัฒนธรรมและกติกาโลกและภูมิภาคด้วย ดังนั้น คุณภาพระหว่างอำนาจรัฐซึ่งเป็นนิติรัฐกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งมีการรวมกลุ่มกันที่เรียกว่า ประชาสังคมหรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Civil Society หรือ Civil Society Group นั้น ควรมีความสัมพันธ์กันอย่างไรในโลกยุคใหม่ที่เรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในที่นี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์กันมาหรือแนวคิดโดยละเอียดเกี่ยวกับนิติรัฐ เพราะเข้าใจว่านักกฎหมายและผู้สนใจโดยทั่วไป

เข้าใจความหมายดังกล่าวในระดับหนึ่งแล้ว ดังนั้นสรุปได้ว่า นิติรัฐ หรือ Legal State เป็นถ้อยคำที่ใช้กันในประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย ซึ่งถือกำเนิดในยุโรปภาคพื้นทวีป โดยมีประเทศฝรั่งเศสเป็นแม่แบบ ความหมายก็คือในการบริหารจัดการ (ปกครอง) ประเทศหรือสังคมนั้นถือกฎหมายเป็นใหญ่ เป็น "การปกครอง" โดยกฎหมาย มิใช่แล้วแต่อำนาจใจของผู้ใช้อำนาจหรือ "ผู้ปกครอง" ส่วนประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ซึ่งมีประเทศอังกฤษเป็นแม่แบบนั้นจะอ้างถึงหลัก "นิติธรรม" หรือ Rule of Law ซึ่งโดยสรุปก็มีความหมายแบบเดียวกันนั่นคือ ถือกฎหมายเป็นใหญ่ในการบริหารจัดการรัฐ ด้วยเหตุนี้ รัฐใดจะเป็นนิติรัฐหรือไม่นั้น จึงต้องพิจารณาจากระบบการปกครองก่อน เป็นเบื้องต้นว่าเป็นระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ กล่าวคือ อำนาจอธิปไตยต้องมีการกำหนดให้เป็นของประชาชน และประชาชนมีวิถีทาง บทบาท และส่วนร่วมในการใช้อำนาจดังกล่าว รัฐธรรมนูญจะเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดถึงลักษณะของอำนาจ องค์กรต่าง ๆ ที่ใช้อำนาจใน 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ทางนิติบัญญัติ ทางบริหาร และทางตุลาการ และที่สำคัญจะกำหนดรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้อย่างเป็นรูปธรรม และเพื่อให้มีการตรวจสอบการละเมิดทบทวนของรัฐธรรมนูญและการใช้อำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขององค์กรที่ใช้อำนาจในลักษณะทางบริหาร รัฐธรรมนูญจะกำหนดให้องค์กรที่ใช้อำนาจทางตุลาการเป็นผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวโดยให้หลักประกันในความเป็นอิสระขององค์กรตุลาการ

ในส่วนของประเทศที่เป็นระบบศาลเดี่ยวและไม่มีศาลรัฐธรรมนูญ บทบาทในการตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายและความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครองจะอยู่ที่ศาลยุติธรรม ในประเทศที่ใช้ระบบศาลมากกว่าหนึ่งระบบและมีศาลรัฐธรรมนูญ การตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายจะเป็นหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญ ส่วนการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครองจะเป็นหน้าที่ของศาลปกครอง ซึ่งในประเทศไทย ศาลรัฐธรรมนูญจะตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของกฎหมายระดับพระราชบัญญัติเท่านั้น โดยศาลปกครองจะตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของกฎ คำสั่ง และการกระทำอื่นของฝ่ายปกครองซึ่งรวมไปถึงความชอบด้วยรัฐธรรมนูญด้วย

โกคิน พลกุล (2548 : ออนไลน์) ได้กล่าวอีกว่า สำหรับความหมายของประชาสังคมนั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามไว้มากมายหลายหลาก แต่โดยรวมแล้ว สรุป คือการรวมกลุ่มของภาคประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกชน องค์กรธุรกิจ เอกชน องค์กรทางสังคม ฯลฯ เพื่อจัดการเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของกลุ่ม ซึ่งโดยทั่วไปเรามักจะเห็นองค์กรเอกชน (NGO) เป็นผู้ประสานและดำเนินงาน ในรัฐสมัยใหม่ การรวมกลุ่มของภาคประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องการปกป้องคุ้มครองในสิทธิประโยชน์ของกลุ่มจากรัฐที่ดี การต่อรองผลประโยชน์ต่าง ๆ กับภาครัฐที่ดี การตรวจสอบความโปร่งใสของการใช้อำนาจรัฐที่ดี การแสดงจุดยืนที่แตกต่างกับรัฐในนโยบายต่างประเทศ หรือในเวทีการค้าโลกหรือภูมิภาคที่ดี ฯลฯ เป็นปรากฏการณ์ที่เราเห็นเป็นปกติในแทบทุกประเทศ อันจะแตกต่างกับในช่วง 50-60 ปีก่อน ที่ประชาสังคมนั้นมีความอ่อนแอมากในประเทศส่วนใหญ่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่ไม่เป็นนิติรัฐหรืออ่อนแอทางนิติรัฐ เมื่อผนวกกับความอ่อนแอทางด้านประชาสังคม ก็มักนำไปสู่ระบอบการปกครองแบบอำนาจนิยมในหลากหลายรูปแบบ ดังนั้นรัฐใดรัฐหนึ่งจะเป็นนิติรัฐที่เข้มแข็งในโลกยุคใหม่ได้นั้น ประการแรกจะต้องมีระบอบการเมืองที่ดี ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ ประการที่สอง จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี ประการที่สาม จะต้องมีการตรวจสอบและตรวจสอบการใช้ อำนาจรัฐที่ดี และประการสุดท้าย จะต้องมีการภาคประชาชนหรือประชาสังคมที่เข้มแข็งอย่างมีจิตสำนึกที่ถูกต้อง ซึ่งรัฐธรรมนูญยังได้บัญญัติรับรองเสรีภาพของประชาชนในการรวมเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์กรเอกชนหรือหมู่คณะอื่น ซึ่งจะเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมก็คือ การจัดตั้งสหภาพต่าง ๆ การจัดตั้งสหพันธ์หรือ องค์กรเอกชนขึ้นในชุมชนหรือในสังคม ซึ่งแต่ละองค์กรต่างก็มีกรอบหรือกติกาขององค์กรเพื่อให้สมาชิกปฏิบัติ องค์กรของประชาชนจะแตกต่างจากองค์กรของรัฐในเรื่องผู้นำที่มีลักษณะเป็นผู้นำตามธรรมชาติเช่น ผู้ที่ประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล หรือในชุมชนให้ความเคารพนับถือ หรือเป็นผู้ที่กล้าแสดงออก หรือเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนเห็นว่ามี ความเสียสละ เป็นต้น การรวมกลุ่มของประชาชนเป็นองค์กรต่าง ๆ จะเริ่มจากความสนใจร่วมกัน หรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมกันเพื่อกำหนดกรอบหรือแนวทางขององค์กร จุดที่องค์กรประชาชนอ่อนแอก็คือทุนทรัพย์และวิธีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงต้องการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ อย่างไรก็ตาม องค์กรในภาคประชาชน แต่ละ องค์กรก็จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณภาพระหว่างประโยชน์ส่วนรวมกับประโยชน์ของกลุ่มหรือปัจเจกชน มิใช่เป็นการรวมกลุ่ม เพื่อผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด

นอกจากนั้น รัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังให้สิทธิประชาชนที่จะถอดถอนสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (กรุงเทพมหานคร องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมืองพัทยา)

องค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการโดยเฉพาะในส่วนของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองนั้น รัฐธรรมนูญกำหนดให้ศาลฎีกาจัดให้มีแผนกคดีอาญาสำหรับพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่ถูกกล่าวหาว่าทุจริตประพฤติมิชอบต่อหน้าที่และเป็นการกระทำความผิดทางอาญา โดยพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2542 กำหนดหลักเกณฑ์วิธีพิจารณา ตลอดจนการบังคับคดีไว้เป็นการเฉพาะ จะเห็นได้ว่า สิทธิและเสรีภาพตลอดจนบทบาทและการมีส่วนร่วมของประชาชนไทยได้รับการรับรองไว้อย่างดีทั้งรัฐธรรมนูญและในกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (โกคิน พลกุล, 2548 : ออนไลน์)

บทสรุป

นิติรัฐ ก็คือ รัฐที่ปกครองตามหลักแห่งเหตุผล เพื่อให้การอาศัยอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นไปด้วยความสงบสุข การปกครองในประเทศที่เจริญแล้ว กิจกรรมของฝ่ายปกครองย่อมอยู่ภายใต้กฎหมายและการควบคุมของศาล ซึ่งฝ่ายปกครองมีความผูกพันจะต้องดำเนินการปกครองในขอบเขตแห่งกฎหมาย โดยไม่มีอำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ได้ตามอำเภอใจได้ โดยไม่อาศัยอำนาจตามกฎหมาย ในกรณีที่ฝ่ายปกครองจะกระทำการใด ๆ อันมีผลกระทบต่อกระเทือนสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองผู้อยู่ใต้ปกครอง ถ้าฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย พลเมืองผู้ต้องประสบความเสียหายย่อมมีสิทธิที่จะฟ้องร้องฝ่ายปกครองต่อศาล เพื่อให้เพิกถอนการกระทำของฝ่ายปกครองที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือให้ชดเชยค่าเสียหายได้ อันเป็นการบังคับให้ฝ่ายปกครองกระทำการให้ถูกต้องตามกฎหมาย ระบบการปกครองนี้เรียกว่า “ระบบนิติรัฐ”

ระบบนิติรัฐ (System of Legal State) คือ ระบบซึ่งฝ่ายปกครองอยู่ใต้กฎหมายเช่นเดียวกับพลเมืองซึ่งเป็นเอกชน และอยู่ภายใต้การควบคุมในทางกฎหมายของศาลในกรณีที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองกระทำการใด ๆ ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายพลเมืองที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ สามารถที่จะเรียกร้องให้รัฐชดเชยค่าเสียหายหรือเยียวยาได้ตามกฎหมาย เพราะศาลมีอำนาจควบคุมการกระทำของฝ่ายปกครอง โดยหลักนิติรัฐรัฐจะต้องยอมตนอยู่ภายใต้กฎหมายที่กำหนดจากการกระทำของรัฐต่อปัจเจกชน 2 ประการ คือ 1) กำหนดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และ 2) กำหนดวิธีการและมาตรการซึ่งรัฐและหน่วยงานสามารถใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ทั้ง 2 ประการนี้มีผลร่วมกัน คือ จำกัดอำนาจรัฐภายใต้กฎหมาย ซึ่งลักษณะเฉพาะของนิติรัฐ คือ ฝ่ายปกครองไม่สามารถใช้วิธีการอื่นนอกไปจากที่กฎหมายกำหนดให้กระทำต่อปัจเจกชนได้ ดังนั้นหลักนิติรัฐ คือ หลักประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- บรรเจิด สิงหนาม. (2552). **หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- _____. (2560). **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : วิญญูชน.
- บรรศักดิ์ อวรรณโณ. (2556). **คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร.
- พนารัตน์ มาศมมาตล. (2560). **หลักประกันว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560**. [Online]. Available : <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=2560>. [2566, พฤษภาคม 12].
- ภาณุ จันทร์เจียวใช้. (2560). **หลักนิติธรรมและหลักนิติรัฐของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ศึกษาเฉพาะประเด็นด้านการเงิน การคลัง และการงบประมาณ**. เอกสารวิชาการส่วนบุคคล. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- โกคิน พลกุล. (2548). **นิติรัฐกับประชาธิปไตย**. [Online]. Available : <http://public-law.net/publaw/view.aspx?id=651>. [2565, ธันวาคม 9].
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2553). **หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอกบุญ วงศ์สวัสดิ์กุล. (2553). **นิติรัฐ นิติธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.